

המקדש במלווה

נעם יעקב מאירסון הי"ד

"אמר אביי: המקדש במלווה – אינה מקודשת, בהנאת מלווה – מקודשת"¹.

א. העמדת המקרה של המקדש במלווה

בדף מ"ז. ישנה סוגיה שדנה בקידושי מלווה, ורב אומר שם שאינה מקודשת. בפשטות משמע שאותה סוגיה עוסקת באדם הרוצה לקדש בעיקר המעות, דהיינו שהאישה לוותה ממנו, והוא רוצה להקנות לה את המעות שלא תצטרך להחזיר לו את החוב, ובמעות שמקבלת – תתקדש לו בתורת קידושי כסף.

אומר רב, שהאישה לא תתקדש בכך, כיון ש"מלווה להוצאה ניתנה", ובעצם היא קיבלה את המעות לידיה כבר בשעת ההלוואה, ועכשיו אין לו אצלה כלום שייקנה לה. דברי אביי באים על בסיס דברי רב; אביי אומר, שגם אם רוצה לקדשה בכך שמוותר לה על החוב – דהיינו ברווח הממוני שמרוויחה מכך (ולא במעות עצמן) – אינה מקודשת. ההוכחה לכך היא בהו"א בגמרא, שמנסה לפרש את המילים "הנאת מלווה" במקרה של אדם שהלווה ארבעה בחמישה, כשרוצה לקדשה בזוז החמישי; והרי את הזוז החמישי כלל לא הלווה לה ואף פעם הזוז לא היה שלו!! לפיכך ברור, שהדיון כאן הוא מצד החוב ולא מצד המעות.

ב. מדוע אינה מקודשת במלווה

צריך להבין מדוע אינה מקודשת במקרה כזה, והרי משמע שחוב הוא שווה כסף, כלומר שאם לראובן יש שטר חוב על שמעון, והוא רוצה לקדש אישה על ידי כך שיעניק לה את החוב – מקודשת, ומדוע לא נאמר כמו כן, שאישה שחייבת לראובן כסף – תהיה מקודשת, אם יוותר לה על החוב של עצמה?

אלא צריך לומר, שחוב שרובץ על האדם – ואפילו אם יש שיעבוד נכסים – אינו פוגע בבעלותו על נכסיו. כל זכויותיו על ממונו קיימות, אלא שבעתיד ישנה אפשרות לבעל חוב לגבות². ובאמת, כל המקום לשעבוד נכסים ולהחזרת חוב הוא מצד האדם ולא מצד הממון, שאם האדם מת, היורשים אינם מחויבים בהחזרת החוב, אלא רק מצד מצוה.

מצד המלווה, בעל החוב – החוב הוא יכולתו לגבות כסף, ויכולת זו לגבות כסף היא דבר ממוני – היא שווה כסף. אך מצד הלווה – אין שום פגיעה בבעלות העכשווית, חוץ מסכנה בעתיד, והרי זה כמבריך ארי מנכסי חברו שאין יכול לתובעו ממון³, כיון שלא נתן לו ממון בהברחת הארי. **הערה:** בצורה פשוטה נראה שאפשר לקדש אישה בשעת ההלוואה בנתינת המעות, ומה שהיא תקבל הוא האשראי – הזמן שיכולה להשתמש בכסף עד שתפרע את החוב. זוהי הנאה ממונית, ולפיכך נחשב ממון.

אך במקרה של מחילת חוב, ובאופן פשוט גם בהרוחת זמן – אין נתינת אשראי מחודשת, שאין כאן אלא חוסר גבייה של החוב, ולא נתינת דבר חדש.

¹ קידושין דף ו'.

² ע"י בהמשך שלדעת הרמב"ם זה מהווה פגיעה מסוימת בבעלות.

³ ב"ק דף נ"ח.

ג. רש"י

אומר אב"י: בהנאת מלווה תהא האישה מקודשת, אך זה אסור משום הערמת ריבית. על כן מעמידה הגמרא במקרה שהרוויח לה זמן, כלומר – דחה את שעת הפירעון בזמן מסוים, והאישה מתקדשת בהנאה שקיבלה מכך.

נחלקו הראשונים בציור המקרה של הרווחת הזמן, וכן בשאלה מהי ההנאה שמקבלת האישה מכך:

רש"י מסביר, שכשהגיע זמן הפירעון, דחה המלווה את זמן הפירעון ופירש לה שתתקדש בהנאה שקיבלה בכך, דהיינו כסף שהיתה נותנת לאדם אחר על מנת שישכנע את אותו המלווה לדחות את זמן הפירעון; וכן הדין אם מוחל לה על החוב, ורוצה לקדשה בכסף שהיתה נותנת לאחר על מנת שישכנעו.

כיון שהאישה מתקדשת כאן בקידושי כסף, צריך להבין מה היא מקבלת ואיך יש לזה ערך ממוני. ובה ישנן שתי הבנות:

1. אפשר להבין שמדובר על 'שכר הפועל' שנחסך לה, שאינה צריכה לשלם לשתדלן.
2. אפשר להבין שמדובר על התוצרת של השתדלנות, שהיא ההתרצות, שהרי אם השתדלן הוא קבלן ומקבל תמורה בעד הצלחת העבודה – מה שהמלווה מקבל תמורת כספו זה את התרצות המלווה, ואצלנו אומר הלווה לאישה שתתקדש לו תמורת התרצותו ששווה ממון, כיון שמשלמים על זה.

הערה: בנקודה זו צריך להעיר על היחס שבין הנאה וממון – מתי הנאה נחשבת ממון. ניתן לומר, שכל הנאה חיובית יכולה להיחשב ממון אם היא שווה למקבל כממון, כלומר – אם הוא מוכן לשלם עליה, שהרי מבחינתו היא שווה כסף; אך במקרה שמדובר על מניעת נזק – אף על פי שהמקבל מוכן לשלם על כך, אין זה נחשב לכסף, כיון שלא קיבל כלום. ואפשר לומר, שהנאה אינה ממון כל עוד אינה נחשבת כממון בשוק, ורק אז ייחשב שמקבל שווה כסף. למשל – ריקוד לפניה ייחשב ממון אם הוא רקדן מקצועי, שהרי הוא כעורך לפניה הופעה. כך גם ביחס להתרצות שמקבלת האישה, שזו הנאה ולא דבר ממשי; אפשר להבין שזה כסף כיון שהיא מוכנה לשלם על זה, ואפשר להבין שזה כסף כיון שכל העולם משלמים על זה.

ד. רמב"ם

הרמב"ם בהלכות מכירה⁴ כותב, שאדם שמלווה לחברו כסף ולאחר זמן רוצה לקנות ממנו שדה תמורת החוב – השדה תהיה קנויה, כלומר – אפשר לקנות במלווה. מצד שני, בהלכות אישות⁵ כותב, שאי אפשר לקדש במלווה הנמצא כבר אצל הלווה, אלא אך ורק בשעת נתינת מלווה חדשה.

רואים שלדעת הרמב"ם נתינת חוב נחשבת כ'נתינת' ממון ללווה, ומשמע שמבין שלבעל חוב יש תפיסה בנכסי הלווה ברמה שפוגעת בבעלות הלווה, כך שאם ימחל על החוב – יתן בזה ממון ללווה. כלומר, האפשרות לגבות בעתיד פוגעת בבעלות העכשווית של הלווה על ממון, שהרי יש למלווה תפיסה בממון, שממנה נובעת היכולת לגבות.

⁴ פרק ה' הלכה ד', וכן פרק ז' הלכה ד'.

⁵ פרק ה' הלכה י"ג.

בעניין החילוק שבין קידושין למכר, כותב האבנ"מ⁶, שבקידושין ישנו דין מיוחד – שצריכה להיות נתינה של דבר ממשי, וזה כיון שבאשה ישנו סוג של מדידה תמורת מה היא מתקדשת, ואם הדבר אינו ראוי הרי גנאי הוא לה ולא תהיה מקודשת.

כך יובן הדין שבפחות משווה כסף אין קידושין, ולכן גם חליפין לא יועילו, וכן במתנה על מנת להחזיר, שכיון שבסופו של דבר מחזירה את המתנה ולא נשאר לה שום דבר ממשי ביד שתראה שתמורתו התקדשה – לא תהיה מקודשת⁷; וכך במלווה – שכיון שאת הכסף קיבלה כבר, אינה מקבלת שום דבר ממשי עכשיו, שהרי המשמעות הממשית היחידה הינה שהיא לא צריכה לשלם, וזהו דבר שלילי ולא חיובי.

לכן אומר הרמב"ם (וכן פסק הר"ח), שבקידושין אי אפשר לקדש במלווה שניתנה כבר, ומפרש ש"הנאת מלווה" שאפשר לקדש בה, פירושה הוא נתינה עכשווית של הלואה – ומתקדשת בהנאה שבקבלת ההלוואה; ו"ארווה לה זימנא"⁸ – פירושו שלקח ממנה את המעות והחזירם לה לזמן נוסף, שזו ההלוואה חדשה.

ה. ראב"ד

בהלכות אישות חולק הראב"ד על הרמב"ם, ומצייר את המקרה של "הנאת מלווה" לא בהלוואה חדשה – אלא שהגיע זמן הפירעון ומעותיה מזומנים בידה לפרוע, וכיון שיכול בעל כורחה לגבות את המעות, כשמשאיר אותם אצלה לזמן נוסף, מקדש אותה בהרווחת הזמן.

משמע, שגם הראב"ד (כמו הרמב"ם) אינו לומד כמו רש"י שמדובר בהנאה חיצונית להלוואה, אלא סובר שהרווחת הזמן כשהמעות ביד הלווה נחשבת כשעת מתן מעות.

אותה מחלוקת בין הרמב"ם לראב"ד, ביחס לשעת נתינת מעות, נמצאת גם בהלכות מלווה ולוה⁹, שם מדובר שבעד הרווחת זמן רוצה הלווה לתת למלווה לדור בחצרו; אומר שם הרמב"ם, שאין זו ריבית ממש אלא רק אבק ריבית, כיון שאין המלווה נותן הלוואה חדשה אלא רק מאריך את הזמן, והמעות נשארים ביד הלווה (וממילא אין הדיור בחצר קשור למתן המעות על מנת שייחשב כריבית).

הראב"ד אומר שם, שכשהגיע שעת הפירעון והמלווה מרוויח זמן, הרי זה נחשב כשעת מתן מעות, ולפיכך השתמשות המלווה בדירת הלווה נחשבת כריבית ממש.

שוב רואים, שלראב"ד, כיון שהגיעה שעת הפירעון וביד המלווה לגבות בעל כורחו מעות מן הלווה – אם אינו גובה ומאריך את זמן ההלוואה, נחשב כשעת מתן מעות לכל דבר, וחייבים על זה מדין ריבית, וכן אפשר לקדש בנתינה זו.

בהסבר דברי הראב"ד ישנן שתי שיטות:

1. הרב דוד פוברסקי: כשאדם מלווה לחברו כסף, מיד נוצר לו חוב כנגד המעות הניתנות – כך שבעצם הערך הממוני נשאר אצלו ביד⁹, אך ערך זה אינו בר מימוש עד שעת פירעון החוב; בשעת פירעון החוב, כיון שה'ממוני' (לא הכסף) כבר נמצא אצל המלווה בתור חוב – יש למלווה יכולת לגבות בעל כורחו של הלווה את הכסף. כך יוצא, שבעצם הכסף כרגע עומד ביניהם. אם ברגע זה יאריך המלווה את זמן ההלוואה – הרי שהוא נותן את ממונו שוב לשימוש הלווה לזמן נוסף, וזו

⁶ סי' כ"ח ס"ק ט"ז.

⁷ ה' אישות פרק ה' הלכה כ"ד.

⁸ פרק ו' הלכה ג'.

⁹ והלווה מקבל את ה'ממוני' לשימושים בדמות 'כסף'.

בעצם שעת מתן מעות שניה. אבל אם המלווה מוחל על החוב, ואפילו בשעת הפירעון – לא נאמר שיש פה נתינה של הממון לגמרי אלא רק סילוק החוב, וממילא כשהסתלק החוב אין למלווה ממוניות (כלומר, הממוניות נובעת מהחוב, ואפשר לתתה לשימושים נוספים, אך אם מסתלק החוב – לא נאמר שניתנת הממוניות, אלא שרק מסתלקת)¹⁰.

2. הרב שמואל רוזובסקי (זכרון שמואל): כשהלוואה ניתנת, הרי שה**ממון** ניתן לשימושים בדמות כסף, אך גוף הממון נשאר אצל המלווה; הלווה הוא כמו שואל ביחס ל**ממון**. כשמגיע זמן הפירעון – באופן אוטומטי **הממון** חוזר למלווה. לפיכך, גם הרווחת זמן וגם מחילה תיחשבנה כשעת מתן מעות החדשה.

הערה: בקידושין, על מנת שיהיה אפשר לקדש במתן מעות כזה, דורש הראב"ד שתגיע שעת הפירעון, וכמו כן שהמעות יהיו בידי האישה. ואילו בהלכות מלווה, על מנת שזה ייחשב שעת מתן מעות לעניין ריבית – דורש הראב"ד רק את שעת הפירעון ולא מעות מזומנים בידי הלווה. וצריך להבין מדוע.

ואולי אפשר לחלק, כאותו חילוק של האבנ"מ בדעת הרמב"ם בין קידושין למכירה, שבקידושין צריכה להיות נתינה ממשית, שעליה יהיה אפשר להצביע ולומר "תמורת זה היו הקידושין". וכשמעות מזומנים בידה, ואותם יכול המלווה לקחת – יש כאן דבר ממשי שכאילו ניתן. וצ"ע.

¹⁰ על הסבר זה תמה הר"ח (מובא ברשב"א דף ו': ד"ה "אמר אביי") – "יציבא בארעא, וגירא בשמי שמיא?!"